

1944, 28. únor. Londýn. — Z projevu ministra vnitra čs. vlády v Londýně o připravované osnově dekretu o národních výborech. Bývalý agrárník dr. J. Slávik znovu vyhláší národní výbory pouze za přechodnou instituci a plánuje je nahradit ihned po osvobození starým vrchnostenským systémem.¹

Prvním a nejdůležitějším opatřením pro podchycení státní správy po pádu Německa a zabezpečení pořádku je utvoření národních výborů ze zástupců lidu, věrného Československé republiky.

Ministerstvo vnitra připravilo osnovu vládního svolání,² kterým se československý lid

¹ Postoj ke kompetenci národních výborů byl jedním ze základních kritérií pro správné chápání lidově demokratického uspořádání poměrů v osvobozené republice. Slávikův projev je jasným svědectvím, že přes dohodu o vnitropolitických otázkách při moskevských jednáních mezi Benešem a zástupci KSČ v prosinci 1943 otázka pravomoci národních výborů zůstávala stále spornou. Buržoazní představitelé, kteří se stále nevzdávali myšlenky na obnovu stavu, jaký byl za předmnichovské republiky, snažili se tuto zásadní dohodu překroutit odchylným a často zásadně rozdílným výkladem.

Ještě otevřeněji formuloval Juraj Slávik reakční názory pravicového křídla odbojové buržoazie o přechodné a pouze poradní a pomocné funkci národních výborů dne 21. března 1944. V doslovu k diskusi o osnově dekretu o národních výborech prohlásil ve Státní radě znovu, že je nutné rozlišovat jednotlivé etapy revoluce — jiné mají být úlohy národních výborů v období ilegality, jiné v přechodném období, dokud se vláda neujme moci, a jiné úkoly a postavení budou mít národní výbory v době, kdy se vše vrátí do normálních kolejí. Slávik prohlásil doslova: „Vyslovne v predlohe min. vnútra je povedané, že Nár. výbory — týka sa to menovite zemských — budú vykonávať a povedú vládne a správne veci, zvlášte v dobe prechodnej, dokiaľ vláda neprevezme plne správu vecí do svojich rúk. Keď však vláda bude môcť plne a v celom rozsahu vykonávať na celom území svoje ústavou dané úkoly, budú patrne až dotedy, dokiaľ nezačne fungovať riadne volené Nár. shromáždzenie, mať Národné výbory funkcie poradné a do určitej mierly legislatívne. Nie je však možné, aby boli dve vlády. Nár. výbory budú politickými, v prechodnej dobe i rozhodujúcimi, orgánmi a nemôžu však nahradit úrady. Nie je mysliteľné, aby si utvorily svoj zvláštny úradný aparát — budú však rozhodovať a uplatňovať svoj vliv na očistenie a prestavbu našich úradov ... Súhlasím, že ľud vyrostlý z Masarykovej demokracie, nesníesol by polodemokratický poriadok, namenované sbory a komisie a obmedzenie ľudových orgánov len na funkcie poradné. Súhlasím tiež, že Nár. výbory do tej doby, dokiaľ nebude skutočným demokratickým spôsobom volených sborov, majú byť skutočným nositeľom vôle ľudu. Národné výbory majú mať vedenie, musia dávať politickú direktívu, majú mať, ako to sám mám na mysli, správne a vládne funkcie, zvlášte, kým vláda plne fungovať nebude, ale bolo by podľa môjho skromného názoru chybou, keby sme národné výbory obťažovali vybavovaním drobných záležitostí, na ktoré sú určené úrady, ktoré musia byť práve pričinením a pomocou Nár. výborov okamžite očistené ... Národné výbory nemôžu si tvoriť svoj vlastný administratívny aparát, ony však musia dohliadať na správne fungovanie úradov a musia dávať politické inštrukcie úradom. Toto platí menovite o Nár. výboroch na vyššom stupni, kdežto miestne Nár. výbory budú mať na starosti nielen výkonnú moc v mnohých záležitostiach lokálneho rázu, ale i správu obcí“ (SÚA Praha. SR-L, plenární schůze, z přílohy k zápisu XVI. schůze ve 4. zasedání).

Projev Slávikův z 21. 3. 1944 reaguje již také na vystoupení komunistických poslanců (viz např. dokument čís. 11 a 13), kteří ostře kritizovali nedemokratické zásady připravovaného dekretu.

² V svolání, které vypracovalo Slávikovo ministerstvo vnitra, se mimo jiné říkalo: „Vláda republiky Československé v souhlase s prezidentem republiky vyzývá lid československý, aby v nejbližší době ustavil:

a) Místní národní výbory v obcích na území republiky Československé.

b) Okresní národní výbory v okresních městech.

c) Zemské národní výbory v Praze pro zemi Českou, v Brně pro zemi Moravsko-slezskou, v Bratislavě pro zemi Slovenskou a v Užhorodě pro zemi Podkarpatskoruskou.

2. Do těchto Národních výborů buďtež vyslány osoby národnosti české, slovenské a podkarpatoruské, státně a národně spolehlivé, požívající plné důvěry lidu ze všech vrstev národa a ze všech politických směrů, jež v dobách pro stát a národ nejtěžších zúčastnily se boje za osvobození státu anebo mu přinášely největší oběti ...

6. Národní výbory mají při veškeré své činnosti na paměti zájem státu, národa a bezpečnosti i blaho svých spoluobčanů. Jejich úkoly není možno taxativně vypočítati. Úkolem Národních výborů v době přechodné jest zejména:

a) zbavití ihned veškerých funkcí příslušníky nepřátelských států, nebo osoby, jež se zpronevěřily tím, že buď jednaly proti zájmům Československé republiky, nebo spolupracovaly s nepřitelem, jakož i zajistiti všechny tyto osoby, aby neuprchly, a dosadit na místa těchto osob osoby spolehlivé.

- b) zajistiti pořádek v místě, okrese a zemích,
- c) zajistiti státní, zemský, obecní a jiný veřejný majetek, jakož i opuštěný majetek soukromý,
- d) zajistiti všechny důležité objekty, provoz průmyslový i zemědělský, zásobování obyvatelstva,
- e) zabránit jakémukoliv vývozu z území ovládaného československou správou,
- f) zajistit nepřátelský majetek před jeho vyvezením do ciziny,
- g) zařídit okamžité odevzdání všech zbraní nejbližším vojenským velitelstvím,
- h) spolupracovat s vojenskými veliteli k provedení organisace vojenských jednotek, poskytnouti veškeré potřebné prostředky pro zabezpečení místa nebo obvodu proti nepříteli zevnímu i vnitřnímu, jeho ozbrojeným organisacím, tlupám nebo záškodníkům.

Jinak úkoly Národních výborů v době přechodné řídí se situací a týkají se všech oborů vládní a státní organisace.

7. Vláda pověřuje zemské Národní výbory, aby ve svých územních obvodech převzaly vedení vládních věcí až do doby, dokud nebude ustaven Ústřední národní výbor, který by toto vedení pak převzal, nebo do doby, dokud na území republiky Československé nebude se mocí ujmouti vedení zákonná vláda československá, která pak v dorozumění s Ústředním národním výborem vydá další pokyny o změněných případných úkolech Národních výborů. Ústřední národní výbor bude až do ustavení řádně voleného Národního shromáždění prozatímním sborem legislativním. Zejména bude úkolem Ústředního národního výboru vydati normu, upravující způsob provedení prvních voleb do řádného Národního shromáždění.

8. Vláda pověřuje Zemské národní výbory a Okresní národní výbory, aby ve svých územních obvodech převzaly podle potřeby také vedení správních věcí do doby, dokud pod vedením vlády nezačnou působit československé úřady, očištěné od živlů nespolehlivých a státu nepřátelských. V této době zemské a okresní Národní výbory dohlížejí na správné fungování úřadů v jejich obvodu a tyto úřady vyřizují jim příslušející agendu podle instrukcí Národních výborů. Až do jmenování zemských presidentů a správců okresních úřadů, předseda zemského resp. okresního Národního výboru vykonává funkci těchto přednostů úřadů. Zemské a okresní národní výbory vykonávají také funkce zemských zastupitelstev, resp. zastupitelstev okresních.

9. Místní Národní výbory převezmou úkoly obecních zastupitelstev až do provedení řádných obecních voleb.

10. Činnost Národních výborů budiž vedena zásadami danými tradicí dějin československých, duchem ideí presidenta Osvoboditele a podle příkazů těch, kteří obětovali své životy za republiku Československou.“

[VHA Praha. MNO - Londýn - SVBM, čj. 312/taj. - 1. odd. 1944.]

Podle poznámky, kterou na dokumentu učinil náčelník štábu pro vybudování branné moci v Ingrově ministerstvu národní obrany, toto svolání bylo skutečně před 1. květnem 1944 z Londýna vysíláno.

Toto buržoazní pojetí národních výborů našlo uplatnění i v později vypracovaném vládním návrhu dekretu o národních výborech, který připravila pětičlenná komise, v jejímž čele byl opět J. Slávik. V tomto návrhu se kromě jiného o kompetenci a úloze národních výborů říkalo:

„Článek 3.

[1] Místní Národní výbory, kterými v přechodném údobí budou nahrazena obecní zastupitelstva, vzniknou lidovou volbou nejpozději do měsíce poté, kdy obec bude vyproštěna z nepřátelské moci a jakmile to dovolí vojenská situace.

[2] Předseda místních Národních výborů jest v přenesené působnosti podřízen okresnímu hejtmanovi (náčelníkovi). Pravomoc okresních a zemských úřadů v obecní správě trvá.

Článek 4.

[1] Okresní Národní výbory, kterými budou nahrazena v přechodném údobí okresní zastupitelstva a kterými bude zároveň opatřena lidová kontrola okresních úřadů, vzniknou volbou Národních výborů místních.

[2] Předseda okresního Národního výboru stává se, potvrdí-li jeho volbu vláda, zároveň okresním hejtmanem (náčelníkem). V této své působnosti je, podle platných předpisů o politické správě, podřízen zemskému presidentovi. Nepotvrdí-li vláda volbu, odvolá-li později potvrzení nebo vzdá-li se předseda svého úřadu, vede okresní úřad až do nové volby a nového potvrzení úředník okresního úřadu pořadím nejstarší nebo úředník vládou k tomu určený. Avšak i tento dočasný přednosta okresního úřadu jest povinen ve všech záležitostech významu obecního (politického) vésti úřad v dobré shodě s okresním Národním výborem a vyžádati si v případě neshody rozhodnutí vlády ...

Článek 6.

[1] Zemské Národní výbory, které nahradí v přechodném údobí zemská zastupitelstva a kterými bude zároveň opatřena lidová kontrola zemských úřadů, vzniknou volbou okresních Národních výborů.

[2] Předseda zemského Národního výboru stává se, potvrdí-li jeho volbu k návrhu vlády president republiky, zemským presidentem. V této své působnosti je podřízen a odpověden vládě. Nepotvrdí-li president republiky volbu, nebo odvolá-li později potvrzení nebo vzdá-li se předseda svého úřadu, vede zemský úřad až do nové volby a nového potvrzení úředník zemského úřadu pořadím nejstarší, nebo úředník vládou k tomu určený. Avšak i tento dočasný přednosta zemského úřadu jest povinen ve všech záležitostech významu obecního (politického) vésti úřad v dobré shodě se zemským Národním výborem a vyžádati si v případě neshody rozhodnutí vlády.“ (AÚV KSC Praha.)

doma vyzývá, aby neprodleně ustavil národní výbory zemské, okresní a místní z osob státně a národně spolehlivých.

Sdílím se Státní radou zásady, kterými je vedeno ministerstvo vnitra při této své přípravné práci. Vláda ovšem návrh ministerstva vnitra dosud neprojednala a proto je možné, že budou v těchto zásadách provedeny základní změny. Je třeba při tom mít na paměti, že národní výbory budou mít jinou funkci v dobách organisování boje proti okupantovi na území ČSR, jinou v době převratu, resp. zhroucení Německa a zas jinou, až se vláda bude moci ujmout plně řízení věcí národa. Je také možné, že vláda nebude moci suverenitu státu uplatnit najednou na celém území státu a že budou postupně obsazovány jednotlivé oblasti státu. Na vše to musíme pamatovat při svém plánování.

Podotýkám také, že ministerstvo vnitra původně mělo za to, že svolání o Národních výborech bude moci být publikováno až po zhroucení Německa. Další vývoj ukázal však, a mohu Státní radě sdělit, že je to dnes obecným přesvědčením, že vláda musí domov vyzvat s plným důrazem, aby se Národní výbory tvořily již teď, předběžně konspirativně, a musí aspoň obecně stanovit úkoly a pravomoc národních výborů na dobu boje a na dobu převratu. To ovšem nevyklučuje, aby později nemohla být ustanovení o národních výborech příslušně doplněna.

Zemské národní výbory převezmou ve svých územích spoluodpovědnost za vedení vládních a správních věcí do doby, dokud na území republiky Československé nebude se moci ujmouti vedení zákonná vláda československá.

Zemský president bude jmenován presidentem republiky k návrhu příslušného zemského národního výboru. Po jeho jmenování národní výbor bude působiti jako poradní orgán zemského presidenta.

Okresní národní výbory, utvořené v obcích, zabezpečí na přechodnou (první) dobu veřejný a soukromý majetek na území obce, zejména dbají o to, aby zásoby všeho druhu, sklady zbraní, potravin a oděvů, archivy a pod. nebyly nepřítelům ničeny a poškozovány, tak, aby bylo zaručeno jejich odevzdání příslušným československým úřadům. Místní výbory rovněž zjistí a podle možností zajistí nacistické zločince.

Místní výbory vedou správu obce do doby, dokud nebudou učiněna příslušná opatření okresním úřadem, až ovšem okresní úřady budou očištěny od živlů nespolehlivých a postaveny úplně pod svrchovanost československé vlády.

Počet členů místních výborů neměl by přesahovat počet členů, volených do obecního zastupitelstva v té které obci.

Počáteční počet členů okresních výborů z řad občanů okresního města měl by být poměrně malý, ne více než 10 členů. Okresní výbory později budou doplněny na plný počet členů okresního zastupitelstva delegáty místních výborů.

Zemské národní výbory prozatím nejvýše třicetičlenné, utvoří se ihned ze spolehlivých a důvěry požívajících osob, které jsou na místě. Později tyto výbory budou postupně doplněny zástupci okresů, po 2 za každý okres, kteří budou zvoleni a do zemských výborů vysláni okresními národními výbory. Tím bylo by docíleno toho, že v zemských výborech nebudou zastoupeny převážně pouze obyvatelé hlavních měst, nýbrž budou složeny z volených zástupců všech okresů. Zemské výbory budou takto doplňovány postupně, po míře osvobození státního území od okupačních armád, svoji pravomoc budou však vykonávat v neztencené míře od prvního dne ustavení.

Zemské výbory pak mohou společně vytvořit prozatímní Národní shromáždění, které by, až do provedení voleb do řádného Národního shromáždění, vykonávalo funkci parlamentu nebo Státní rady.

V jiném návrhu ministerstvo vnitra dává širokou pravomoc zemským presidentům pokud se týče odvolávání okresních náčelníků a obsazování míst prozatímními správci, čímž rychlé obsazení těchto důležitých míst osobami státně i národně spolehlivými bude zaručeno.

Úkol místních a okresních výborů je jen zcela přechodný, kdežto zemské výbory mají úkoly

trvalejšího rázu, zejména vzhledem k případnému pozdějšímu vytvoření prozatímního Národního shromáždění, které převezme politické usměrnění další vládní činnosti.

Ministerstvo vnitra věří, že řádné volby do samosprávných zastupitelstev i do Národního shromáždění bude lze provést v době několika měsíců po osvobození státního území.

Vládní prohlášení o národních výborech pokládá ministerstvo vnitra za stěžejní opatření, o které se mohou pak opřít všechna další opatření správní.

SÚA Praha. SR-L, plenární schůze, z přílohy k zápisu 11. schůze ve 4. zasedání. Průpis.

[11]

1944, 8. březen. Londýn. — Ze zápisu projevu J. Valo ve Státní radě o charakteru a složení národních výborů a o otázkách přebudování státního aparátu. Komunistický poslanec odsuzuje reakční návrh ministra dr. J. Slávika na omezení působnosti národních výborů v osvobozené republice.¹

Meritorně hodlá posl. Valo promluvit o národních výborech. Výklad se snaží vysvětlit jejich složení, úkoly a pravomoc. Řečník nemůže souhlasit s názory ministrovy zprávy na pravomoc národních výborů, zejména nižších výborů obecních a okresních, poněvadž by to znamenalo, že by se dostaly na vedlejší kolej. U zemského národního výboru je situace poněkud lepší, ale u okresních výborů se zdá, že politická moc se má přenést zase na starý úřednický aparát bez ohledu na to, co v minulosti udělal. Chceme-li skutečně vytvořit nový politický a mocenský aparát na pevném základě, nemohou národní výbory být jen poradními orgány, nýbrž musí podle řečnickova přesvědčení být v obcích a okresech, jakož i v zemích skutečnými výkonnými orgány. Je samozřejmé, že budou podléhat vládě, ale jejich úkoly musí být stanoveny přiměřeně široce. Vezmeme-li příklad Čech, víme, že tam byla veliká část slušných a dobrých, státu loyálních úředníků, kteří šli skutečně s národem. Mnozí z nich jsou v koncentračních táborech. Vedle nich jsou tam však také úředníci, kteří kolaborují s Němci proti lidu. Ti, kdo se vrátí z koncentračních táborů, budou mít plný nárok na uznání a úctu, ale je samozřejmé, že jejich duševní a tělesný stav nedovolí, abychom je postavili ihned na důležitá místa, nýbrž budou potřebovat delší dobu, aby se zotavili. Na kolaboranty spoléhat nemůžeme. Situace po této válce bude podstatně jiná než po válce minulé, kde jsme úřednictvo převzali en bloc. Převzali jsme tehdy i lidi, kteří Československo nikdy neuznali, kteří je považovali za nutné zlo a otravovali ovzduší v republice a působili jako rozkladný živel. To bude po této válce podstatně horší. Nemůžeme za žádných okolností převzít celý starý aparát, můžeme převzít jen jednotlivce a při tom ještě bude musit vedle nich stát politická autorita, která je bude hlídat na každém kroku, neboť i tam, kde nebudeme moci prokázat, že kolaborovali, zůstane přece určité podezření, že za okupace udělali pro německý režim více než bylo nezbytně nutné. Tyto síly budou pouze technickými pracovníky, nelze jim svěřit politickou moc a ježto vláda nemůže přirozeně provádět místní kontrolu a také okresní úřady budou mít velice rozsáhlou politickou a administrativní agendu a octnou se

¹ Ostrá diskuse o otázce národních výborů probíhala na půdě Státní rady již od poloviny r. 1943. Proti pokusům buržoazních představitelů o formální výklad dekretu o národních výborech vystupovali i ostatní komunističtí členové Státní rady (blíže viz SÚA Praha, f. SR-L, zápisy plenárních schůzí a zápisy schůzí politického výboru; K. Bertelmann, Vznik národních výborů; nebo B. Laštovička, V Londýně za války, str. 344—348 a 366 až 378).

Členy Státní rady byli od 1. listopadu 1941 tito komunisté: Nosek, Hodinová, Való, Kreibich, a později i dr. Vrbenský. Členství přijali při rekonstrukci Státní rady, ale „... nikoliv za stranu, nýbrž jako politické osobnosti určitého směru, bojující společně s celým národem proti nacismu ...“, jak sdělil ve své depeši 28. 11. 1941 dr. Beneš čs. velvyslanci Zd. Fierlingrovi [Zd. Fierlinger, Ve službách ČSR, díl II, str. 35].